

K procesu vymezení přirozených územních jednotek v krajině lze přistupovat z různých hledisek, kterým ve své podstatě budou poplatny i vyčleněné jednotky. Jsou známy tři základní přístupy k provádění fyzickogeografické regionalizace:

- typologický (krajině typologický),
- individuální (regionální),
- funkcionální (integrační).

Použitím prvního přístupu probíhá tzv. "typologická fyzickogeografická regionalizace", při které jsou vymežovány homogenní teritoriální jednotky z hlediska použitých rozlišovacích kritérií. Podle míry podobnosti jsou zjištěné jednotky zařazovány do klasifikačních typů a zpravidla spolu územně nesouvisejí. Tvoří mozaiku a opakují se v prostoru a v čase. Definice takového typu komplexní krajině jednotky musí obsahovat přehled jejích přírodních vlastností. Obecně homogenní jednotky tohoto typu V. B. Sočava (1974) nazývá "geoméry". Název geotop či topochora je užíván i v německé krajinářské literatuře pro označení nejmenších, geograficky dále nedělitelných krajině jednotek. Pro území ČR provedl takovou regionalizaci J. Demek, E. Quitt aj. Raušer (1975), E. Hadač (1982), A. Ivan, et al. (1987) a J. Kolečka (1992). Typologii současné krajiny České republiky realizovali J. Kolečka, Z. Lipský a J. Pokorný (2000). Nová mapa z produkce J. Kolečky „Typy přírodní krajiny České republiky“ je sestavena do Atlasu krajiny České republiky v měřítku 1:500 000 rozlišující 271 typů přírodních krajin na mezochorické úrovni. Typologické regionalizační mapy přírodní i kulturní krajiny jsou k dispozici v řadě zahraničních zemí. Mapa „Typy prvotní krajině struktury“ v měřítku 1:500 000 uveřejněná v Atlase krajiny Slovenskej republiky (2002) demonstuje systémový přístup ke krajině a znázorňuje potenciální geosystémy, jakožto jednotky identifikované na bázi přírodních složek krajiny a potenciální vegetace. A. Richling (1985) sestavil typologickou krajině mapu pro vybraná vojvodství a rovněž pro celé území Polska (v měřítku 1:500 000). Regionalizaci Bulharska do sítě přírodních územních komplexů provedla M. Daneva (1989). Typologie (Landscape Types) a zařazení krajin (Taxonomic Distribution of Natural Landscape Units) Maďarska na mapách v měřítcích 1:1 mil. je uvedeno v tamním národním atlase (Pécsi, red., 1989). Detailní hierarchický klasifikační systém krajin byl vyvinut v Rakousku a zahrnuje krajině zóny, krajině provincie, série krajině typů, skupiny krajině typů, typy a subtypy krajině struktur. Vychází z přírodních krajině jednotek, později je vkládána informace o využití krajiny (Wrbka et al., 2000). Metoda použití čtvercové sítě s údaji o o využití půdy, aktuální a potenciální vegetaci, půdách a morfologii reliéfu byla použita k typologické regionalizaci území Velké Británie a rozeznává 32 krajině tříd (Bunce, et al., 1991). Podobně je krajině regionalizace obsažena ve školním atlase Rumunska (2003).

Na evropské úrovni je k dispozici typologická regionalizace současné krajiny rozlišující 30 základní typů. V dalším desetiletí byla rozpracována v nizozemském středisku výzkumu krajiny a biodiverzity Alterra daleko podrobnější typologická mapa současných krajin Evropy zahrnující 375 typů. Zajímavý je belgický přístup vymezení krajiny používaný na univerzitě v Gentu aplikovaný např. v místních regionálních atlasech. Podrobněji se o evropských regionalizačních a mapovacích projektech zmiňuje Z. Lipský (2004) a D. Romportl (Romportl, Lipský, 2007). Biocentricky orientovaná klasifikace a regionalizace krajiny do ekoregionů je používána v USA a v Kanadě. Další postupy jsou známy z Austrálie, Číny a Nového Zélandu. Velmi často jsou však v uvedených klasifikacích směřovány typologické a individuální přístupy.

Vymezené jednotky představují charakteristické územní celky a nepochybně se vyznačují územní stejnorodostí těch vlastností, na základě kterých byly vymezeny. Jak jsou tyto krajině areály všech úrovní taxonomického zařazení i složitosti nazývány a jak jsou

popisovány jejich parametry, závisí samozřejmě na terminologii a metodice použité autorem. Základní podmínkou, která však musí být vždy respektována při studiu přirozené diferenciaci libovolné krajiny, je jasné uspořádání vzájemného poměru mezi regionalizací území a procesy klasifikace (typizace) zjištěných teritoriálních jednotek, čemuž musí odpovídat logická terminologie. Na základě předběžných údajů lze již v předregionalizační etapě studia teritoriální krajinné struktury provést klasifikaci poznatků s cílem předběžného teoretického vymezení a definování řádů jednotek, systematizovat genetické zákonitosti vzniku a charakteru strukturních a dynamických vlastností jednotek do územních typů na každé rozlišovací úrovni. Konkrétním výsledkem regionalizace jsou pak mapy přírodních krajín znázorňující geoekologickou strukturu území s vyznačením kvantitativních a kvalitativních vlastností jednotek, včetně zdůraznění významu hranic v systému nadřizenosti a podřizenosti jednotek.

Od místa k místu diferencovaný vývoj krajín Země a lidské společnosti způsobil, že v současné době lze v krajinné sféře planety na souši vyčlenit dvě základní skupiny krajín:

- a) přírodní,
- b) kulturní.

Mezi nimi existuje široké pásmo přechodů, kterými se zabývají podrobnější členění a klasifikace krajiny podle míry postižení, resp. přeměnění člověkem. Díky často diametrálně odlišným a podstatou velmi pestrým lidským zásahům ve srovnání se zákonitými přírodními vlivy, vykazují přírodní a kulturní krajiny odlišný přístup při výzkumu, hodnocení i modelování.

Výběr současné primární struktury (resp. potenciální primární struktury – která by vznikla za současných podmínek bez spoluúčasti člověka) za východisko identifikace a hodnocení jejich budoucích změn lze podpořit chronologickou řadou krajín podle míry přeměnění člověkem.

Linii zahajuje přírodní krajina - jejíž stavební součásti a procesy nevykazují projevy způsobené člověkem. Ačkoliv člověk předzemědělské (preneolitické) etapy společenského vývoje nepochybně měnil i tuto krajinu svou přítomností a koncentrací (v místě osad a jejich okolí, podél stezek), stále ještě se tyto změny nedotýkaly invariantu a opuštěním prostoru se krajina autoregulačními procesy navrátila do přírodního stavu. Příkladem mohou být pouště, polární a subpolární oblasti, severský a tropický les, vysokohoří, mokřady, stepi v chráněných územích i mimo ně, velké NP. Na území ČR je snad zastoupena jen některými omezenými prostory obtížně dostupných stěn ledovcových karů Krkonoš, Jeseníků a případně Šumavy (vrchovištní slatě).

Přírodě blízká krajina již vykazuje trvalejší stopy minulé lidské přítomnosti a aktivit, ať již byly agrárního (terasy, kanály), montánního (těžebního), urbánního (sídelní terasy, pahorky - telly, ruiny), celebrálního (zemní podklady pro chrámy), funerálního (hroby, mohyly), komunikačního (náspy, zářezy, úvozy) či militárního (valy, příkopy) apod. typu. Po ústupu lidské ekumeny a sukcesí přirozené vegetace se zčásti obnovil půdní pokryv a ostatní složky přírodní krajiny, často však již na pozadí lidských terénních výtvarů (antropogenních tvarů reliéfu). Přírodní procesy kontrolují další vývoj krajiny. Na území ČR je tento typ krajiny zastoupen bezzásahovými zónami přírodních rezervací (v NP, CHKO i mimo ně), zpravidla s lesní, luční a stepní vegetací spontánně osídlující člověkem opuštěné plochy. Ty plochy přírodních rezervací a památek, které vyžadují lidské zásahy a údržbu (konzervaci), aby byl udržěn dávný stav neodpovídající již současným poměrům (např. kosení karpatských květnatých luk, likvidace stromových náletů ve skalních stepích, pastva koz a ovcí za účelem udržení luční biodiverzity), již představují přechod ke stávajícím typům kulturní krajiny.

Produkční kulturní krajina představuje území, ve kterém převažuje účinek přírodních procesů. Člověk je však racionálně využívá k produkci biomasy, z níž část odebírá z krajiny. Naopak do ní dodává jak látky podporující produkci biomasy, tak své odpady. S ohledem na

zachování udržitelného vývoje je žádoucí působení člověka v souladu s primární strukturou. Nad ní je vybudována sekundární struktura (odpovídající dané etapě sociálního rozvoje - terciární struktury) respektující selektivně potenciál území. Na území ČR jde o typickou venkovskou krajinu polní (v nížinných rovinatých oblastech), lesně polní (v pahorkatinách), lesně polně luční (ve vlhčích pahorkatinách), lesně polně rybničnatou (ve vláhově dostatečně dotovaných nížinách i pahorkatinách), lesně luční (ve vrchovinách a hornatinách) až po lesní krajinu (v marginálních oblastech od rovin po hornatiny).

Kulturní krajina regulovaná – vznikla dominantním účinkem člověka na původní přírodní rámec či produkční krajinu. Člověk zavedl do ní cíleně nové procesy/objekty s vysokou hospodářskou efektivitou či důležitostí, ponechává však přírodním pochodům jistou volnost působení, určuje jim ovšem místo a čas výskytu. Příkladem jsou vodárenské a energetické vodní nádrže, zavlažované plochy, skleníky, uměle osvětlované plochy, některé rekreační plochy (golfová hřiště, travnatá hřiště, plochy pro extrémní lezecké sporty) apod. Jejich podíl neustále roste s rostoucími energetickými, zásobovacími a jinými potřebami v návaznosti na demografický a sociální vývoj (životní úroveň, volný čas, mobilita).

Kulturní krajina technická – je charakterizována člověkem zásadně přetvořeným přírodním rámcem krajiny. Člověk do krajiny zavedl nové procesy/objekty sice do jisté míry respektující jevy přírodní, avšak tyto novotvary jsou řízené plně člověkem. Příkladem je městská, těžební a dopravní krajina, kde řada procesů souvisí s některými cyklickými jevy v přírodě (zejména s dávkováním sluneční energie v průběhu dne a roku), ale v případě potřeby technické prostředky a disponibilní "technická" energie umožňuje "nebrat ohled" na přírodní nabídku energií (noční směny, osvětlení, vytápění apod.). Přesto výjimečné přírodní jevy mohou ovlivnit citlivou technickou infrastrukturu a její funkce na čas či trvale pozměnit (záplavy, zemětřesení, sesuvy, řícení, epidemie atd.).

Vývoj lidské společnosti, resp. ekumeny probíhá zpravidla přeměnou přírodní krajiny v krajinu produkční, posléze kontrolovanou až nakonec technickou, přičemž zvraty v tomto vývoji jsou reprezentovány krajinou postagrární, v extrémním případě až návratem ke krajině přírodě blízké. Také z území ČR jsou známy případy opuštění bývalých urbanizovaných či kontrolovaných prostorů (hradišť, hradů, oppid, rybníků) a jejich navrácení přírodě. O souvislé chronologické řadě historických krajin: raně středověkých, vrcholně středověkých, renesančních, barokních, klasicistních a průmyslových se zmiňuje V. P. Kučerjavij (1999). Lze ji jen doplnit o krajinu postindustriální. Opačný vývoj s rostoucí intenzitou využívání je typický pro centrální oblasti státu (v hierarchickém systému center), marginální oblasti často charakterizují retrogradní tendence, které nelze nazvat udržitelným rozvojem z ekonomického hlediska, spíše "nucenou ekologizací" ekonomicky zaostávajících území.

Cvičení:

1. Na příkladu okolí svého bydliště demonstруйте postupný přerod přírodní krajiny v jednotlivé typy krajiny kulturní.
2. Na příkladu okolí svého bydliště vymezte krajinné jednotky typologické a individuální za použití dostupných podkladů a terénního výzkumu.